

Актуальні проблеми гуманітарної освіти: збірник наукових праць // За заг. ред. Онкович Г.В., Ломаковича А.М. – Київ – Кременець: РВЦКОГПІ ім. Тараса Шевченка. – 2008. – С. 125 – 127.

E-mail: helen.maks23@mail.ru

Максимова Олена Олександрівна,
Житомирський державний університет ім. І.Франка,
канд. пед. наук, в.о.доцента кафедри педагогіки

Історико-педагогічні засади утвердження успішної дитячої особистості

Анотація: У статті здійснюється ретроспективний аналіз проблеми становлення успішної дитячої особистості у творчості зарубіжних та вітчизняних вчених.

Ключові слова: успіх, невдача, ситуація успіху, досягнення.

Процеси глобалізації освіти, входження України у Болонський процес зумовили необхідність кардинальних змін у навчально-виховній системі. Зокрема, потребує уваги проблема формування особистості, яка поважатиме себе та інших, орієнтуватиметься у своїх діях на людину як найвищу цінність, відчуватиме свою корисність для людства та унікальність. У цьому зв'язку значні потенційні можливості закладені у переживанні успіху, до феномену якого і звернемось у нашій публікації. Завданням статті є здійснення ретроспективного аналізу досягнення успіху дітьми у творчості вчених минулого та сьогодення, що дозволить виявити їхнє розуміння важливості цього явища у становленні особистості, а також дасть можливість розкрити сутність цього поняття.

У вченнях філософів Давньої Греції (Сократ (469-399 до н.е.), Платон (427-347 до н.е.), Арістотель (384-322 до н.е.), Епікур (341-270 до н.е.)), як і мислителів Древнього Риму (Цицерон (106-43 до н.е.), Лукрецій Кар (99-55 до н.е.), Сенека (4 до н.е.-65 н.е.)), ми не знаходимо дослівного звертання до феномену успіху, хоча ідея успішного виховання опосередковано міститься у проголошеному ними принципі природовідповідності, у вказівках на необхідність здійснення індивідуального підходу, вивчення особливостей дітей. (Так, Цицерон вказував, що ніщо, зроблене всупереч своїй природі, не досягає успіху). Пізніше, в працях М.Квінтіліана, В. да Фельтре, Т.Мора, Ф.Рабле, Т.Кампанелли прослідковується прогресивна думка, що всі діти від природи кмітливі й потребують лише врахування їхніх індивідуальних особливостей. Вони виступили захисниками індивідуальності, природної обдарованості дитини, її права на всебічний і гармонійний розвиток.

Детальний аналіз філософського аспекту проблеми успіху дав Г.Тульчинський, виділяючи два значення розглядуваного поняття:

1) “успіх-подолання, розв'язання людиною чи колективом проблем і протиріч свого життя” [3, с.133];

2) “успіх як широке соціальне визнання результатів діяльності особистості, її справ і вчинків” [3, с.129], зауважуючи, що “успіх як соціальне визнання і схвалення є лише механізмом підкріплення і закріплення зусиль самої особистості у процесі її самореалізації, розкриття її творчого потенціалу” [3, с.138].

Учений виокремлює такі види успіху: “результативний” успіх, що приносить особистості деяке соціальне визнання, популярність; успіх, що виявляється у значимому для особистості визнанні; успіх-подолання труднощів, найперше самоподолання; успіх-реалізація покликання, коли є значимими і результат, і сама діяльність.

В.Михайліченко, О.Романовський, аналізуючи поняття “успіх”, дають таке його визначення: “Це такий розвиток сили і здібностей, за допомогою якого людина досягає бажаної мети в своєму житті, організовуючи відповідним чином свою енергію і зусилля, а також знання і здібності” [2, с.6].

Загалом, вивчаючи проблему успіху, вчені пов'язували її з діяльністю учнів (Б.Ананьєв, І.Бех, Л.Божович, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн), з їх інтелектуальною активністю і самостійністю (І.Зязюн, О.Савченко, Г.Щукіна), з мотивами діяльності (Д.Аткінсон, Є.Ільїн, Х.Хекхаузен, А.Якобсон), з ефективністю навчання, виховання та з

проблемою запобігання неуспішності (Ю.Бабанський, У.Глассер, Л.Ткачук, В.Цетлін, О.Яшнова), з емоціями, що супроводжують успіх (К.Ізард, О.Лаврова, В.Франкл, Б.Ейплард).

Про успіх у виховному процесі говорять тоді, коли відмічають певні досягнення дитини у соціально значимій діяльності та визнання цього з боку інших учасників освітнього процесу – педагогів, батьків, друзів, однокласників.

До цієї проблеми неодноразово зверталися педагоги, які були зацікавлені у гідному вихованні підростаючого покоління. Ідея досягнення успіху започаткована ще Я. Коменським, а творчий пошук педагогів у цьому напрямі продовжується до сьогодні. Вагомої ролі у світлі розглядуваної проблеми набуває спільна ідея педагогічних теорій Ш.Амонашвілі, Д.Дьюї, Я.Корчака, М.Монтессорі, С.Русової, С.Френе, С.Шацького, Р.Штайнера: виховання через свободу особистості з багатим внутрішнім світом, активної, творчої, самостійної і відповідальної. Значну спадщину щодо організації оптимальних умов для досягнення успіху дітьми залишив В.Сухомлинський.

Певну цінність для нашого дослідження становлять педагогічні надбання С.Шацького, який працював над створенням оптимальних психологічних умов для успішного навчання. “Якщо ми хочемо, щоб робота учня була успішною, щоб він міг боротися з труднощами і в подальшому набувати все більше і більше позитивних рис у роботі, то для цього треба уявити собі те, що сприяє успішності роботи, і те, що викликає неуспішність. Величезну роль у справі успішності відіграє той настрій, той загальний бадьорий стан духу в учнів, та діловитість і спокійна, якщо так можна висловитися, жвавість, які складають педагогічну основу всякої успішної роботи школи. Все те, що створює нудну атмосферу, похмурість, безнадію, – все це є негативними чинниками успішної роботи учнів” [5, с.225]. Педагог дійшов висновку, що інтерес дитини до роботи прямо пропорційно залежить від усвідомлення власних успіхів, від свого психологічного та розумового зростання.

Великий педагог Януш Корчак казав, що діти, гартуючи свою волю і формуючи характер, постійно повинні переживати радість подолання перешкод, досягнутих успіхів і отриманих перемог, відчути гіркоту поразок, добиватися нових успіхів і досягнень. Учений зазначав, що найбільш висока радість – радість подоланих труднощів, досягнутої мети, відкритої таємниці, радість тріумфу і щастя самостійності, опанування і володіння.

В аспекті дослідження певне місце має теорія і досвід А.Макаренка. Для досягнення дитиною успіху необхідно створити умови для її вільного розвитку, щоб почуття захищеності, власної гідності, мажорний настрій не залишали її ні на мить. Методика А.Макаренка ґрунтувалася на увазі до окремої людини, до її успіхів і невдач, труднощів, особливостей, прагнень. Він дотримувався думки, що необхідно бачити хороше в людині, навіть якщо це важко помітити в “живих буденних руках людей”, навіть коли воно “губиться в поточних конфліктах”. Вихователь має глибоко вірити у сили свого вихованця. Якомога більше поваги до людини і якомога більше вимог до неї – такий принцип роботи А.Макаренка. Праця, здорове колективне життя, самоорганізація і “сонячні сподівання на майбутнє”, посмішки, сміх, гумор – це ті чинники, за вченим, які є основою успішної діяльності дитини.

Цікавими для нашого дослідження є ідеї представника міжнародного руху нового виховання 20-30-х років XX століття С.Френе щодо культивування успіхів дитини у школі з метою самоствердження її особистості. Його система виховної роботи спрямована на максимально вільний розвиток особистості за допомогою розумно організованого товариства, під яким С.Френе розумів співдружність дітей і дорослих, що мають спільні завдання, діяльність. Згідно цього положення школа повинна концентрувати увагу на дитині й керуватися в своїй діяльності її потребами, інтересами. Як і Ж.-Ж.Руссо, Г.Сковорода, Й.Песталоцці, А.Дістервег, С.Френе дотримується принципу природного виховання. Він відмовляється від традиційної педагогіки, яка, на його думку, культивує невдачі у всіх галузях, що є одним із головних бар’єрів на шляху розвитку дитини.

Постійні успіхи переживають лише найздібніші учні, інші часто терплять поразки. Покарання лише підкреслюють гостроту невдач. Людина не може існувати без успіхів, які сприяють її життєвому самоствердженню. За твердженням С.Френе, “наша нова школа, навпаки, культивує успіхи. ...Завдяки нашій методиці ми визначаємо цінність досягнень кожного з наших учнів і стимулюємо їх до подальших успіхів у малюванні, читанні, поезії, моделюванні, у музиці й гімнастиці, спонукаємо до допомоги іншим і до дружби. Але ми категорично відмовляємося від таких “успіхів”, яких досягають за допомогою аморальних і антисуспільних дій” [4, с.156]. Вихованці як активні, діяльні особистості мають набувати і збагачувати свої знання і досвід у вільній діяльності. С.Френе у цьому процесі виділяє три фази: 1) фаза спроб і помилок або діяльність напромацки, коли дитина повторює дії, які приносять успіх, і уникає протилежних; 2) фаза упорядкування, коли дитина, спираючись на набутий досвід, починає вводити певний порядок у свої дії; 3) фаза гри-роботи, яка переходить у роботу-гру, коли через гру дитина готується до роботи і до реалізації “серйозних життєвих завдань”.

Аналіз передового досвіду вчителів-новаторів (І.Волков, Т.Гончарова, Л.Занков, І.Іванов, Є.Ільїн, С.Лисенкова, Є.Сазонов, В.Шаталов) дає можливість зробити висновок щодо приділення ними виключної уваги створенню умов, які сприяють досягненню дітьми успіхів у навчанні. Хоча їхні системи роботи не тотожні, але об’єднує їх прагнення дати учням можливість відчувати радість успіху, задовольнити потребу в самоствердженні, в реалізації відповідного рівня домагань. “Успіх у навчанні – першочергова умова становлення особистості людини. Це внутрішній комфорт, радісний настрій, коли справа лагодиться” [1, с.4], – зазначає С.Лисенкова. Педагоги-новатори єдині в думці про те, що інтерес до діяльності виникає лише в тому випадку, якщо у цій діяльності є успіх.

У педагогічній науці виокремлюється таке поняття, як “ситуація успіху”, під якою розуміють цілеспрямоване, організоване сполучення умов, за яких створюється можливість досягнути значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому. З педагогічної точки зору, це результат продуманої, підготовленої стратегії, тактики вчителя, сім’ї. Досвід педагогів дозволив створити своєрідний банк ситуацій успішного навчання і виховання: ситуація авансування довірою (А.Макаренко), невимушеного примусу (А.Глущенко), емоційного зараження (А.Лутошкін), творчості (І.Волков, В.Караківський), ситуацій успіху (А.Белкін, Л.Ткачук, Н.Щуркова).

Над проблемою дитячого успіху працювали А.Белкін, У.Глассер, Т.Гуськова, М.Єлагіна, О.Кононко, І.Кулагіна, М.Лісіна, А.Рояк, Г.Сазоненко, А.Силвестру, С.Степанов, А.Осмоловський, Т.Сенько, Т.Титаренко, Л.Ткачук, Л.Фрідман, Д.Холт.

Зокрема, А.Белкін плідно працював над створенням ситуацій успіху. Він розробив класифікацію школярів, у основі якої лежить їх ставлення до навчання, відповідність результатів витраченим зусиллям, характер очікування (надійні, впевнені, ті, які сумніваються, зневірені). Відповідно до виокремлених типів учень рекомендує ряд прийомів, які спрямовані на створення ситуацій успіху, яку визначає як головний інструмент творення дитячих радостей. Для створення ситуацій успіху педагогу необхідно навчитися розуміти внутрішній світ вихованців, їх переживання, проникатися їх станами, почуттями, що стає можливим за умови здійснення емоційних контактів.

У.Глассер вважає, що оптимальним вирішенням проблеми невдач в усьому соціальному спектрі є набуття досвіду успіху в школі. У структурі базових потреб особистості У.Глассер на перше місце ставить потребу в любові та потребу в почутті власної гідності; причиною всіх невдач, відповідно, є недостатня любов батьків і вихователів до дитини (яка ґрунтується на повазі до особистості дитини, знанні її інтересів, прагнень, на умінні вчасно надати їй допомогу, дати дружню пораду) та занижена самооцінка. Позбавлення самотності, виявлення любові до дитини, забезпечення простору для вияву інтелектуальних, творчих, художніх здібностей дітей, підтримання їх життєрадісності, вивільнення позитивної мотивації школярів, розвиток адекватної самооцінки, відповідальності, дисциплінованості, виховання почуття соціальної

відповідальності, відсутність “ярликів невдах” – ось умови і принципи, реалізація яких слугує запорукою дитячих успіхів. У. Глассер загострює увагу на темі особистих зусиль, відповідальності дитини, зокрема підлітка, за свій життєвий успіх, який є можливим завдяки наполегливій праці.

І.Кулагіна, Л.Фрідман, досліджуючи досягнення успіху дітьми в навчанні, визначили чотири критерії пояснення успіху чи невдачі у навчальній ситуації: здібності, складність завдання, прикладені зусилля, везіння. Вони також з'ясовували зв'язок самооцінки і запам'ятовування дітьми успіхів і невдач. Учені дійшли висновку, що школярі з полярними самооцінками – пониженою чи завищеною – схильні забувати неуспішну діяльність.

Т.Титаренко вивчала залежність поведінки дітей, їх ставлення до успіху від приналежності до чоловічої чи жіночої статі, дійшовши висновку, що за умови однакових попередніх досягнень хлопчики більше орієнтовані на успіх, ніж дівчатка, самокритичність яких є вищою. Хлопчики, як правило, переоцінюють свої успіхи, з приводу невдач довго не переживають, намагаючись їх забути чи знецінити (те, що не вдається, за їхніми словами, “нікому не потрібне”, “не дуже й старався це зробити”). Вони більше орієнтовані на зміст висловлювань. Аналогічну думку висловлюють Л.Фрідман, І.Кулагіна. Дівчатка чутливіші до нарікань та похвал старших, ближче до серця сприймають оцінні судження оточуючих, швидше виявляють тривогу та страх. Т.Титаренко зазначає, що у взаєминах з оточуючими хлопчики виявляються активнішими, прагнуть керувати, вести за собою, дівчатка ж більше стежать за враженням, яке справляють на інших, фіксують зміни оцінок.

Дослідження історичного шляху становлення ідеї формування успішної дитячої особистості дозволяє зробити висновок, що над цією проблемою плідно працювало багато зарубіжних та вітчизняних педагогів, що зумовлене, передусім, її практичною спрямованістю, потенційними можливостями у відкритті перед індивідами перспектив їх зростання, у створенні позитивного емоційного настрою для утвердження в людини оптимістичного світовідчуття.

Література

1. Лысенкова С.Н. Методом опережающего обучения: Кн. для учителя: Из опыта работы. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
2. Романовський О.Г., Михайличенко В.Є. Філософія досягнення успіху: Навчальний посібник. – Харків: НТУ “ХП”, 2003. – 691 с.
3. Тульчинский Г.Л. Разум, воля, успех: О философии поступка. – Л.: Издательство Ленинградского ун-та, 1990. – 216 с.
4. Френе С. Нравственное и гражданское воспитание // Избранные педагогические сочинения. Пер. с фр. / Общ. ред. Б.Л. Вульфсона. – М.: Прогресс, 1990. – С. 139–176.
5. Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. – М.: Педагогика, 1980. – Т.2.: Проблемы воспитания, образования и обучения в советской школе. – С. 7–296.

Максимова Е.А. Историко-педагогические основы становления успешной детской личности

Аннотация: В статье осуществляется ретроспективный анализ проблемы становления успешной детской личности в творчестве зарубежных и отечественных ученых.

Ключевые слова: успех, неудача, ситуация успеха, достижения.

Maksimova Helen. Historical and pedagogical foundations of becoming a successful children's personality

Annotation: the article is a retrospective analysis of the problem of becoming a successful children's identity in the works of foreign and domestic scientists.

Keywords: success, failure, the situation of success, achievement.

